

**ISTANBULSKA KONVENCIJA SAVETA EVROPE I SRBIJA
– PRAVNI ASPEKTI PRIMENE KONVENCIJE U SRBIJI
NA POLJU SUZBIJANJA RODNO ZASNOVANOG
I SEKSUALNOG NASILJA PREMA ŽENAMA***

Sažetak

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija, 2014) prvi je pravno obavezujući instrument u Evropi u ovoj oblasti i najdalekosežniji međunarodni instrument za borbu protiv ovog ozbiljnog kršenja ljudskih prava. Konvencija ima za cilj nultu toleranciju prema nasilju nad ženama i nasilju u porodici i predstavlja veliki korak napred u pravnom smislu. Prihvatanjem Istanbulske konvencije, vlade zemalja potpisnica se obavezuju da reformišu svoje zakone, da uvedu konkretne mere i da izdvoje sredstva za efikasnu prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Globalni značaj Konvencije sadržan je u sveobuhvatnom pristupu borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u činjenici da je otvorena za pristup i zemljama koje nisu članice Saveta Evrope. U cilju praćenja efikasnosti implementacije Konvencije, osnovano je nezavisno stručno telo GREVIO.

Srbija je ratifikovala Istanbulsku konvenciju 2013. godine. Postavlja se pitanje u kojoj meri su odredbe Istanbulske konvencije

* Redovna profesorka, naučna saradnica, Institut za uporedno pravo, Beograd.

E-mail: g.gasmic@iup.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6666-5692>

** Naučni saradnik, Institut za uporedno pravo, Beograd.

E-mail: d.prlja@iup.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8872-9220>

*** Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog rada Instituta za uporedno pravo, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2024. godini (evidencioni broj: 451-03-66/2024-03/200049 od 5. 2. 2024).

primenjene u Srbiji, posebno kada je reč o prevenciji i borbi protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja nad ženama. Izveštaj GREVIO sa preporukama za Srbiju objavljen je januara 2020. Standardi i principi utvrđeni Istanbulskom konvencijom o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici imaju emancipatorski karakter i pozitivan transformativni potencijal za modernizaciju relevantnog pravnog okvira, mera javne politike i administrativne prakse u Srbiji. Zaključna razmatranja su usmerena na isticanje značaja sprovođenja neophodne zakonske reforme u Srbiji, kao polazne tačke i katalizatora za otklanjanje negativnih rodni stereotipa prema ženama.

Ključne reči: Istanbulska konvencija, Srbija, seksualno i rodno zasnovano nasilje nad ženama.

ISTANBUL CONVENTION OF THE COUNCIL OF EUROPE AND SERBIA – LEGAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION OF THE CONVENTION IN SERBIA IN THE FIELD OF COMBATING GENDER-BASED AND SEXUAL VIOLENCE AGAINST WOMEN

Summary

The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention, 2014) is the first legally binding instrument in Europe in this area and the most far-reaching international treaty to combat this serious violation of human rights. The Convention aims at zero tolerance towards violence against women and domestic violence and represents a major step forward in legal terms. By accepting the Istanbul Convention, the governments of the signatory countries undertake to reform their laws, to introduce concrete measures and to allocate resources for the effective prevention and fight against violence against women and domestic violence. The global importance of the Convention is contained in the comprehensive approach to the fight against violence against women and domestic violence and in the fact that it is open for access to countries that are not members of the Council of Europe. In order to monitor the effectiveness of the implementation of the Convention, the independent expert body GREVIO was established.

Serbia ratified the Istanbul Convention in 2013. The question arises to what extent the provisions of the Istanbul Convention have been applied in Serbia, especially when it comes to the prevention and fight against sexual and gender-based violence against women. GREVIO Report with recommendations for Serbia was published in January 2020. The standards and principles established in the Istanbul Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence have an emancipatory character and a positive transformative potential for the modernization of the relevant legal framework, public policy measures and administrative practice in Serbia. The concluding remarks are focused on accentuating the importance of implementing the necessary legal reform in Serbia, as a starting point and catalyst for removing negative gender stereotypes towards women.

Keywords: Istanbul Convention, Serbia, sexual and gender-based violence against women.

1. Uvod

Svakodnevno u Evropi žene trpe različite oblike nasilja: silovanje, sakaćenje genitalija, prinudni brak, prinudna sterilizacija, fizičko nasilje, uhođenje, seksualno uznemiravanje, psihičko nasilje u javnom ili privatnom prostoru. U Evropi, prema nedavno sprovedenim istraživanjima, 33% žena je doživelo fizičko i/ili seksualno nasilje već u 15. godini, što je oko 62 miliona žena (EU Fundamental Rights Agency, 2014, p. 4). Crna statistika za sve oblike nasilja, uključujući i proganjanje, kreće se i do 45%. Veliki broj žena, žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja ne traži pomoć jer se previše plaše ili stide, nemaju podršku svog okruženja. Nasilje u porodici je previše prisutno, a posebno utiče na kršenje ljudskih prava žena, koje treba da žive u bezbednosti svojih domova, ali žrtve su i muškarci, deca i stara lica.

Srbija nije izuzetak u ovoj situaciji u Evropi budući da evidencija pokazuje da je svaka treća žena u Srbiji izložena nekoj vrsti nasilja, psihičkog ili fizičkog. Tokom 2023. godine ubijeno je dvadeset osam žena (Radio Slobodna Evropa, 2024). U Srbiji femicid nije definisan kao posebno krivično delo, a sudovi ne vode posebnu statistiku. Drugi problem je što se na sudu femicid vrlo često ne kvalifikuje kao teško ubistvo i izriču se manje kazne. Društveni i psihološki faktori ukazuju da žene često trpe nasilje zbog straha od nasilnika, zbog emotivne vezanosti za partnera ili osude sredine u kojoj žive (Čović, 2013, p. 280, Ignjatović, 2011,

p. 16). Dodatni razlog za neprijavljivanje je što su žene često ekonomski zavisne od osobe koja ih zlostavlja. Istraživanje o nasilju nad ženama u Srbiji, koje je sproveo OEBS 2018. godine na reprezentativnom uzorku od 2023 žene, pokazalo je visoku učestalost različitih oblika nasilja nad ženama: 62% žena doživelo je neki oblik rodno zasnovanog nasilja nakon 15. godine života, 42% je doživelo seksualno uznemiravanje, 22% fizičko i/ili seksualno nasilje u partnerskoj vezi ili van nje, a 11% žena je doživelo proganjanje (OEBS, 2019, pp. 21-33).

Međutim, primenom novih zakonskih rešenja i izmenama relevantnog zakonodavstva, rodna ravnopravnost i borba protiv nasilja nad ženama više nisu tabu teme u Srbiji. Uprkos pozitivnim trendovima, postoji prostor za poboljšanje nacionalne situacije u skladu sa principima i pravilima Konvencije Saveta Evrope (SE) o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija, 2014).

Istanbulska konvencija Saveta Evrope (SE) nosi naziv prema mestu potpisivanja 2011. godine. Konvencija sadrži set pravno obavezujućih normi za podizanje standarda zaštite i podrške žrtvama, kako bi se uspostavio sveobuhvatan i usklađen pristup prema nasilju nad ženama i nasilju u porodici u državama članicama SE. Prihvatanjem Istanbulske konvencije, vlade zemalja potpisnica se obavezuju da reformišu svoje zakone, uvedu konkretne mere i izdvoje sredstva za efikasnu prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Fokus Konvencije je na ženama žrtvama različitih oblika nasilja, uzimajući u obzir empirijske podatke, koji pokazuju da su žene preovlađujuće žrtve porodičnog i drugih modaliteta nasilja (Gasmi, 2012, p. 89). Nadalje, određeno nasilje doživljavaju samo žene: seksualno nasilje i silovanje, seksualno uznemiravanje, uhođenje, sakaćenje ženskih genitalija i prisilna sterilizacija. Ti oblici nasilja su uzrokovani nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena. Shodno tome, Konvencija uvodi niz krivičnih dela, kao što su: seksualno uznemiravanje, psihičko nasilje, prinudni brak, prisilna sterilizacija i uhođenje, koja moraju biti krivično gonjena. Konvencija ima za cilj nultu toleranciju prema nasilju nad ženama i nasilju u porodici i predstavlja veliki korak napred u pravnom smislu.

Većina slučajeva rodno zasnovanog nasilja nad ženama počinjenog unutar kućnih zidova ostaje neprijavljena (Gracia, 2004, p. 58). Ova niska stopa prijavljivanja može se delimično objasniti hladnim, bezličnim procesom prijavljivanja i strahom žrtve silovanja da se pojavi na suđenju osumnjičenom. Međutim, svi oblici seksualnih delikata i rodno zasnovanog nasilja prema ženama nose društvenu opasnost i moraju se sprečiti. Neki autori razmatraju dodatne faktore za neprijavljivanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja nad ženama: „Razlozi za neprijavljivanje su prvenstveno faktori okoline (prethodna veza sa napadačem), a ne unutrašnje psihološke barijere (stid, anksioznost, strah)” (Jones *et al.*, 2009, p. 36).

Štetne društvene norme i negativni rodni stereotipi u različitim kulturama i društvenim klasama su koren rodno zasnovanog nasilja, koje pogađa sva društva i prouzrokuje ogromne troškove za žrtve, njihove porodice i privredu. Izvlačenjem sredstava iz socijalnih službi, zdravstvenog sektora i pravosudnog sistema, nasilje nad ženama rezultira ogromnim finansijskim izdacima na nacionalnom nivou. *Exempli causa*, u Danskoj ti troškovi iznose više od 70 miliona evra godišnje, dok u Velikoj Britaniji troškovi za nasilje nad ženama iznose više od 37 milijardi evra (OSCE, 2019). Međutim, patnja izazvana takvim nasiljem je nemerljiva i dugotrajna. Posebno je pandemija kovida 19 usporila efektivnost borbe protiv nasilja nad ženama u ogromnom broju zemalja (Leye, D'Souza & Meurens, 2021, p. 12).

2. Koncept rodno zasnovanog i seksualnog nasilja nad ženama u Konvenciji UN CEDAW i Istanbulskoj konvenciji Saveta Evrope

Rodna nejednakost i društveni obrasci ponašanja koji tolerišu nasilje nad ženama su osnovne pokretačke snage koje neguju rodno zasnovano nasilje. Mnogi oblici rodno zasnovanog nasilja nad ženama i devojkaama – ili nasilja koje je usmereno protiv žene postoje zato što je žena ili utiču na žene nesrazmerno. Ovu definiciju je prvi put formulisao 1992. godine Komitet Konvencije UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (Konvencija UN CEDAW, 1979). Konvencija UN CEDAW predstavlja međunarodnu povelju o pravima žena i plan za akciju zemalja potpisnica da garantuju zabranu diskriminacije žena.

Opšta preporuka UN CEDAW komiteta br. 19 iz 1992. godine utvrđuje da Konvencija UN CEDAW u čl. 1 definiše diskriminaciju žena. Konvencija definiše diskriminaciju kao „svako razlikovanje, isključivanje ili ograničenje na osnovu pola u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj ili bilo kojoj drugoj oblasti, kojim se sprečava jednako uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda žena, nezavisno od njihovog bračnog statusa” (čl. 1). Opšta preporuka br. 19 svojim tumačenjem proširuje definiciju diskriminacije tako da obuhvata i rodno zasnovano nasilje, to jest nasilje nad ženom jer je žena ili nasilje koje nesrazmerno pogađa žene. Uključuje dela koja nanose fizičku, psihičku ili seksualnu povredu ili patnju, pretnje takvim delima, prinudu i druga lišenja slobode. Rodno zasnovano nasilje može predstavljati kršenje određenih odredaba Konvencije, bez obzira na to da li te odredbe izričito pominju nasilje. Time je CEDAW komitet popunio pravnu prazninu u Konvenciji, vezivanjem pojma rodno zasnovanog nasilja za odredbe Konvencije, to jest definiciju diskriminacije. Rodno zasnovano nasilje je oblik diskriminacije koji ozbiljno ugrožava sposobnost žena da uživaju osnovna prava ravnopravno sa muškarcima. Po prvi put u međunarodnom pravu, CEDAW Opšta

preporuka br. 19 definiše rodno zasnovano nasilje kao kršenje ljudskih prava, jer sprečava žene da uživaju svoja osnovna prava i slobode.

Konvencija UN CEDAW sa svojim Fakultativnim protokolom (1999) i Opštim preporukama br. 12 (1989) i br. 19 (1992) Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena utrla je put ka usvajanju kasnije regionalne sveobuhvatne pravno obavezujuće konvencije: Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija, 2014), posebno u delu definicije nasilja nad ženama. CEDAW Opšta preporuka br. 35 (2017) odražava na globalnom nivou norme i principe iz pravno najsvеobuhvatnije regionalne konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istanbulske konvencije (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2017).

„Nasilje nad ženama je manifestacija istorijski nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena, koji su doveli do dominacije nad ženama i diskriminacije žena od strane muškaraca i do sprečavanja punog napretka žena” (UN, 1995, para. 118). Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995) predstavlja najnapredniji plan za unapređenje ljudskih prava žena na globalnom nivou, jer su 189 zemalja članica UN usvojile ovaj dokument kao opšti okvir za uklanjanje rodne nejednakosti. Na dvadeset trećoj specijalnoj sednici Generalne skupštine UN u junu 2000. godine, održanoj radi razmatranja sprovođenja Pekinške deklaracije i Platforme za akciju, vlade država članica su se složile o daljim akcijama za ubrzanje implementacije Platforme za akciju i da osiguraju da rodna ravnopravnost, razvoj i mir budu u potpunosti ostvareni (UN Women, 2015, p. 5). Uprkos tome, napredak je bio neprihvatljivo spor i neujednačen, posebno za najmarginalizovanije žene i devojke, žene u ruralnim područjima, kao i žene sa invaliditetom, koje doživljavaju višestruke i ukrštene, odnosno interseksijske oblike diskriminacije. U tom kontekstu, bitno je ukazati da se rodna ravnopravnost bazira na značajnoj ekonomskoj dimenziji, u vidu jednakih mogućnosti za ostvarenje prava na rad i ekonomskog osnaživanja, posebno za ove osetljive grupe stanovništva (Molović, 2023, p. 554). Od usvajanja Platforme za akciju, nijedna zemlja nije postigla ravnopravnost žena i devojčica, te i dalje postoji značajan nivo nejednakosti između žena i muškaraca. Važno je naglasiti da rodna ravnopravnost nije sama sebi cilj, već sredstvo za postizanje svih drugih ciljeva na globalnoj agendi.

Istanbulska konvencija (2014) prvi je pravno obavezujući instrument u Evropi u ovoj oblasti, a po obimu je najdalekosežniji međunarodni ugovor za borbu protiv ovog ozbiljnog kršenja ljudskih prava. Cilj mu je nulta tolerancija prema takvom nasilju i predstavlja značajan pravni pomak u tome da Evropa i dalje bude bezbednije mesto, posebno za žene i devojčice (Gasmi, 2019, p. 126).¹

¹ Prof. dr Gordana Gasmi, koautorka ovog rada, predstavljala je Srbiju na ekspertskom nivou prilikom formulisanja teksta Istanbulske konvencije tokom dvogodišnjih pregovora u CAHVIO

Globalni značaj Konvencije sadržan je u sveobuhvatnom pristupu borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u činjenici da je otvorena za pristup i zemljama koje nisu članice Saveta Evrope (Gasmı, 2019, p. 126) .

Istanbulska konvencija je potpisana 2011. godine, ali je stupila na snagu 1. avgusta 2014. godine, kada je deset država potpisnica deponovalo svoje instrumente ratifikacije. Konvencija se zasniva na principima prevencije, zaštite, kažnjavanja (koncept tri „P”) plus sveobuhvatne i koordinisane politike.² Ti principi predstavljaju četiri stuba Konvencije. Zemlje koje su ratifikovale Konvenciju moraju da uspostave, *inter alia*, službe kao što su telefonske linije, skloništa, medicinske usluge, savetovanje i pravna pomoć (Gasmı, Prlja & Jerotić, 2017, 336).

Istanbulska konvencija utvrđuje (čl. 5) obaveze država da obezbede da se njihovi organi, službenici, agenti, institucije i drugi akteri koji deluju u ime države uzdrže od dela nasilja nad ženama, dok st. 2 propisuje obavezu strana ugovornica da postupe sa dužnom pažnjom u odnosu na dela obuhvaćena delokrugom ove konvencije, a koja su počinili nedržavni akteri. U oba slučaja, ako to ne učini, država će biti odgovorna. Ovaj princip se zove: dužna pažnja, utvrđena u čl. 5 Konvencije.

Konvencija eksplicitno definiše niz radnji koje spadaju pod okrilje pojma nasilja nad ženama: psihičko nasilje (čl. 33); uhođenje (čl. 34); fizičko nasilje (čl. 35); seksualno nasilje, uključujući silovanje (čl. 36); prinudni brak (čl. 37); sakaćenje ženskih genitalija (čl. 38); prinudni prekid trudnoće i prinudna sterilizacija (čl. 39); seksualno uznemiravanje (čl. 40) i pomaganje ili podržavanje i pokušaj (čl. 41) u svim takvim radnjama. Iako ne nabroja krivična dela u ime takozvane „časti”, ona su obrađena u čl. 42 pod nazivom: Neprihvatljiva opravdanja za zločine, uključujući zločine počinjene u ime takozvane „časti”. Države su dužne da obezbede da krivični zakon i krivično procesno pravo ne dozvoljavaju kao opravdanje tvrdnje optuženog koji opravdava svoja krivična dela, koja je počinio kako bi sprečio ili kaznio žrtvu za kršenje kulturnih, verskih, društvenih ili tradicionalnih normi ili običaja (čl. 42).

Definicija „nasilja nad ženama” (čl. 3) jasno pokazuje da se, u smislu Konvencije, nasilje nad ženama smatra kršenjem ljudskih prava i oblikom diskriminacije. „Za potrebe ove Konvencije: a) 'nasilje nad ženama' se shvata kao kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena i podrazumeva sve radnje rodno

komitetu Saveta Evrope, od 2009. do 2011. godine. Godine 2011. postala je ekspert Saveta Evrope u oblasti ljudskih prava i rodne ravnopravnosti i održala je brojne tematske seminare u više zemalja Evrope, Azije i severne Afrike. CAHVIO komitet, formiran odlukom Komiteta ministara SE u decembru 2008. godine, počeo je sa radom u aprilu 2009. godine na osnovu mandata koji mu je poverio Komitet ministara Saveta Evrope.

² Prevention, Protection and Punishment.

zasnovanog nasilja koje dovode ili će verovatno dovesti do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske štete ili patnje za žene, uključujući pretnje takvim radnjama, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo da se dešavaju u javnom ili privatnom životu” (čl. 3). Ovo je u skladu sa svrhom Konvencije navedenom u čl. 1 (b) o svrsi Konvencije: da doprinese eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i da promoviše suštinsku jednakost između žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena. Rodno zasnovano nasilje odnosi se na svaku povredu ili štetu koja se nanosi ženi zato što je žena ili koja nesrazmerno pogađa žene. Konvencija reguliše prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama prvenstveno u kontekstu rodne ravnopravnosti, polazeći od toga da je nasilje nad ženama i uzrok i rezultat nejednakih odnosa moći, zasnovanih na uočenim razlikama između žena i muškaraca, koje dovode do podređenog statusa žene i u privatnoj i u javnoj sferi.

Ova vrsta nasilja zasnovana je na društvenim i kulturnim strukturama, normama i vrednostima, koje su motivisane negativnim rodnim stereotipima o inferiornom položaju žene u porodici i društvu (Počuča & Šarkić, 2020, p. 211). Kao takvo, rodno zasnovano nasilje nad ženama često se održava kulturom poricanja i ćutanja. Isti kontekst važi i za seksualno nasilje nad ženama. Neke osetljive grupe žena, kao što su žene i devojke sa invaliditetom, Romkinje, žene u oružanom sukobu, žene žrtve trgovine ljudima, migrantkinje, često su izložene većem riziku od nasilja, povreda, zlostavljanja, zanemarivanja, maltretiranja ili eksploatacije.

Za razliku od koncepta nasilja nad ženama, definicija nasilja u porodici je rodno neutralna. Nasilje u porodici obuhvata žrtve oba pola, te obuhvata dela fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja između članova porodice ili porodične zajednice, bez obzira na biološke ili pravne porodične veze. Ekonomsko nasilje je često povezano sa psihičkim i fizičkim nasiljem. Nasilje u porodici obuhvata dve vrste nasilja: nasilje u intimnim odnosima između sadašnjih ili bivših supružnika ili partnera i međugeneracijsko nasilje, koje se obično dešava između roditelja i dece.

Krivično delo silovanja definisano je u čl. 36 Konvencije, st. 1 obuhvata sve oblike seksualnih radnji koje se vrše nad drugom osobom bez njenog ili njegovog slobodnog pristanka i koje se vrše namerno. “Strane će preduzeti neophodne zakonodavne ili druge mere kako bi osigurale da se sledeća namerna ponašanja inkriminišu: a) učestvovanje u vaginalnoj, analnoj ili oralnoj penetraciji bez pristanka seksualne prirode u telo druge osobe bilo kojim delom ili predmetom; b) učestvovanje u drugim radnjama seksualne prirode bez saglasnosti sa osobom; c) navođenje drugog lica u radnje seksualne prirode bez saglasnosti, sa trećim licem. Pristanak mora biti dat dobrovoljno kao rezultat slobodne volje osobe procenjene u kontekstu prisutnih okolnosti.

Strane će preduzeti neophodne zakonodavne ili druge mere kako bi osigurale da se odredbe stava 1. primenjuju i na dela počinjena protiv bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera kako je priznato unutrašnjim pravom” (čl. 36). Tumačenje reči „namerno” prepušteno je domaćem zakonodavstvu država članica Konvencije, ali uslov namernog ponašanja obuhvata sve elemente krivičnog dela. Prodor se može izvršiti delom tela ili predmetom. Termin „seksualne prirode”: definiše čin koji ima seksualnu konotaciju. Ne primenjuje se na dela koja nemaju takvu konotaciju (Council of Europe, 2011, para. 190).

Praksa Evropskog suda za ljudska prava, kao što je M.C. Presuda protiv Bugarske od 4. decembra 2003. inspirisala je proces formulisanja Konvencije (Erbas, 2020, p. 8). Sud je naveo da je: „ubeđen da svaki kruti pristup krivičnom gonjenju seksualnih delikata, kao što je zahtevanje dokaza o fizičkom otporu u svim okolnostima, rizikuje da određene vrste silovanja ostanu nekažnjene i na taj način ugroze efikasnu zaštitu seksualne autonomije pojedinca. U skladu sa savremenim standardima i trendovima u toj oblasti, pozitivne obaveze država članica prema članovima 3 i 8 Konvencije moraju se posmatrati tako da zahtevaju kažnjavanje i delotvorno gonjenje svakog seksualnog čina bez pristanka, uključujući i odsustvo fizičkog otpora od strane žrtve”. Sud je takođe primetio sledeće: „Bez obzira na konkretnu formulaciju koju je odabralo zakonodavno telo, u jednom broju zemalja krivično gonjenje seksualnih radnji bez pristanka u svim okolnostima traži se u praksi putem tumačenja relevantnih zakonskih termina („prinuda”, ’nasilje’, ’prisila’, ’pretnja’, ’prevara’, ’lukavstvo’ ili drugi) i kroz procenu dokaza u zavisnosti od konteksta.”

Za krivično gonjenje ovog krivičnog dela potrebna je procena dokaza u zavisnosti od konteksta, kako bi se od slučaja do slučaja utvrdilo da li je žrtva slobodno pristala ili nije pristala na izvršeni seksualni čin. Takva procena mora da uvaži širok spektar biheviorističkih reakcija na seksualno nasilje i silovanje koje žrtve pokazuju i ne sme se zasnivati na pretpostavkama tipičnog ponašanja u takvim situacijama. Jednako je važno osigurati da tumačenja zakona o silovanju i procesuiranje slučajeva silovanja ne budu pod uticajem rodnih stereotipa i mitova o muškoj i ženskoj seksualnosti (Kelli, 2009, p. 12). Razlog za to leži u činjenici da su dominantne žrtve krivičnog dela silovanja žene i devojke. Shodno tome, potrebno je eliminisati seksističke stavove koji preovlađuju i negativne rodne stereotipe prema ženama tokom procesuiranja slučajeva silovanja (Kenney, 2008, pp. 87- 88).

U ovom kontekstu potrebno je uzeti u obzir specifičnosti silovanja u odnosu na druga krivična dela: 1. Silovanje nije samo fizički napad, već kršenje ličnih, intimnih i psihičkih granica; 2. Sa sobom nosi dodatne konotacije i emocionalni uticaj, uobičajeno je vezano za kulturni kontekst; 3. Okruženo je kulturološkim mitovima i stereotipima koje je teško iskoreniti; 4. To je pretežno rodno krivično

delo, koje pretežno čine muškarci nad ženama i devojčicama, ali moguće je i nad dečacima i drugim muškarcima; 5. Počinilac je u većini slučajeva neko koga žrtva poznaje, tako da krivično delo uključuje izdaju poverenja; 6. Preživljavanje silovanja često proizvodi jaka osećanja krivice žrtve; 7. Silovanje nosi specifične zdravstvene rizike i posledice kao što su polno zarazne bolesti, neželjena trudnoća i HIV infekcija; 8. Proces prijavljivanja zločina i svako suđenje često predstavlja oblik sekundarne viktimizacije (Kelli, 2009, p. 14).

Konvencija daje definiciju seksualnog uznemiravanja koja je šira od oblasti zapošljavanja (čl. 40). Prema Konvenciji, ova vrsta ponašanja može se odvijati i u formalnom i neformalnom obrazovnom okruženju ili na primer u objektima za raznododu. „Strane će preduzeti neophodne zakonodavne ili druge mere da obezbede da bilo koji oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode sa svrhom ili učinkom narušavanja dostojanstva ličnosti, posebno kada stvaraju zastrašujuće, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje, podleže krivičnoj ili drugoj pravnoj sankciji (čl. 40). Vrsta ponašanja obuhvaćenog ovom odredbom obuhvata tri glavna oblika ponašanja: verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje seksualne prirode koje žrtva ne želi, a koje ima za cilj ili posledicu narušavanje dostojanstva žrtve. Na nivou uporednog prava, sve do kasnih sedamdesetih godina prošlog veka, nacionalni zakoni to nisu regulisali na eksplicitan način.

Konvencija se ne bavi trgovinom ljudima ili seksualnom eksploatacijom, ali obuhvata mnoge, ako ne i sve, oblike nasilja sa kojima se žene i devojke u takvim situacijama mogu suočiti. Ovo pitanje je obrađeno u Konvenciji SE o borbi protiv trgovine ljudima (2005) i Konvenciji SE o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (Konvencija iz Lanzarotea, 2007).

Radi praćenja primene Konvencije, osnovano je stručno nezavisno telo GREVIO, u sastavu od 15 nezavisnih eksperata, koje ima mandat razmatranja nacionalnih izveštaja država potpisnica i davanja preporuka za efikasnu implementaciju odredaba Konvencije. Izveštaj GREVIO-a sa preporukama za Srbiju objavljen je januara 2020.

3. Pravni okvir regulisanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Srbiji i Istanbulska konvencija

Ustav Srbije u svojim osnovnim odredbama garantuje ravnopravnost žena i muškaraca i obavezuje državu da vodi politiku jednakih mogućnosti (čl. 15), zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju po bilo kom osnovu ili ličnom svojstvu, uključujući i pol (čl. 21, st. 3). To je veoma značajno, imajući u vidu da Istanbulska konvencija stavlja borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u kontekst

sprovođenja rodne ravnopravnosti. Ustav takođe propisuje mogućnost preduzimanja posebnih mera radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupa lica koja su u neravnopravnom položaju sa ostalim građanima (čl. 21, st. 4), garantuje jednakost pred zakonom (čl. 21, st. 1), jednaku pravnu zaštitu (čl. 21, st. 2), zaštitu pred sudovima (čl. 22, st. 1), drugim državnim organima (čl. 36, st. 1) i međunarodnim institucijama (čl. 22, st. 2), pravo na žalbu ili drugi pravni lek protiv rešenja kojim se odlučuje o njegovom/njenom pravu ili obavezi (čl. 36, st. 2), pravo na pravnu pomoć (čl. 67, st. 1) iz advokature (čl. 67, st. 2) i službe pravne pomoći (čl. 67, st. 2) i upućuje na zakonsko regulisanje besplatne pravne pomoći (čl. 67, st. 3).

Srbija je ratifikovala Istanbulsku konvenciju 2013. Godine, usvajanjem Zakona o potvrđivanju Konvencije SE o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodice. U Srbiji se godišnje registruje oko 26.600 događaja nasilja u porodici, a više od 15.900 osoba ženskog pola su žrtve takvih dela, koje učini više od 14.700 osoba muškog pola, među kojima 60,1% njihovih partnera (Ignjatović, 2023, p. 4). U Srbiji je napravljen veliki napredak u kriminalizaciji različitih oblika nasilja nad ženama obuhvaćenih čl. 33-40 Istanbulske konvencije. Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika predviđena su nova krivična dela protiv života i tela, kao i polnih sloboda, koja su implementirana u srpsko zakonodavstvo. Usvojen je 2016. godine u skladu sa Istanbulskom konvencijom. Od 2016. godine Krivični zakonik obuhvata, između ostalog, krivična dela uhođenja,³ prinudnog braka, sakaćenja ženskih genitalija i seksualnog (polnog) uznemiravanja. Seksualno uznemiravanje je zakonski definisano kao namećanje neželjenih seksualnih zahteva ili stvaranje seksualno uvredljivog okruženja i predstavlja višegodišnji problem.⁴

„Navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama” je novo krivično delo za koje je zaprećena kazna od jedne do osam godina zatvora. Ako je delo učinjeno uz upotrebu sile ili pretnje, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

³ Za krivično delo „Uhođenje” (engl. *stalking*), Zakon navodi sledeće karakteristike: „u određenom vremenskom periodu: 1) drugo lice neovlašćeno prati ili preduzima druge radnje sa ciljem da se protiv njegove volje fizički približi tom licu; 2) protiv volje drugog lica pokuša da uspostavi kontakt sa njim direktno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije; 3) zloupotrebi lične podatke drugog ili njemu bliskog lica u svrhu nuđenja dobara ili usluga; 4) preti napadom na život, telo ili slobodu drugog lica ili njemu bliskog lica; 5) preduzima druge slične radnje na način koji može značajno da ugrozi lični život lica protiv koga se radnje preduzimaju”.

⁴ Za seksualno uznemiravanje, Zakon navodi da je „svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva osobe u sferi seksualnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili ofanzivno okruženje”. Za to delo zaprećena je novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci, a ako je oštećena maloletna, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine.

Za prinudno sklapanje braka zaprećena je kazna od tri meseca do tri godine. Ako, radi prinudnog braka, izvršilac odvede žrtvu u inostranstvo ili je na to navede, biće mu izrečena kazna zatvora do dve godine.

Kada je u pitanju krivično delo „Sakaćenje ženskih polnih organa”, Krivični zakonik glasi: „Ko osakati spoljne delove ženskog polnog organa, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina”, a ako nastupi smrt ženske osobe, izvršiocu preti kazna zatvora od dve do dvanaest godina (čl. 121a). Krivični zakonik predviđa mogućnost postojanja posebnih olakšavajućih okolnosti, koje donose manju kaznu (tri meseca do tri godine), ali nije predviđen teži oblik ukoliko je žrtva maloletno lice. To nije u potpunosti u skladu sa odredbama Istanbulske konvencije.⁵

Srbija pripada sistemu kontinentalnog prava, te sudska praksa nije obavezujuća za pravni koncept seksualnih delikata. U Krivičnom zakoniku (2005), glava VIII, silovanje je definisano u članu 178.⁶ Glava XVIII Krivičnog zakonika pod nazivom: „Krivična dela protiv polne slobode” obuhvata silovanje (čl. 178), obljudu nad bespomoćnim licem (čl. 179), polni odnos sa detetom (čl. 180), obljudu zloupotrebom položaja (čl. 181), zabranjene polne radnje (čl. 182), seksualno (polno) uznemiravanje (čl. 182a), podvođenje i omogućavanje obljudba (čl. 183), posredovanje u prostituciji (čl. 184), pokazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (čl. 185), navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama (čl. 185 a) i zloupotrebu

⁵ Čl. 38. Sakaćenje ženskih genitalija:

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se sledeće vrste namernog ponašanja inkriminišu:

- a. obrezivanje, infibulacija ili bilo koje drugo sakaćenje celih ili bilo kog dela malih ili velikih usana ili klitorisa kod žene;
- b. prinuda i navođenje žena da se podvrgnu bilo kojoj od radnji navedenih pod tačkom a.
- c. podstrekavanje, prinuda, odnosno navođenje devojčice na bilo koju od radnji navedenih pod tačkom a. (Istanbulska konvencija).

⁶ Krivični zakonik, čl. 178. „1. Ko silom ili pretnjom neposrednim napadom na telo tog ili drugog lica prinudi drugog na polni odnos ili na jednaku radnju, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

2. Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno pod pretnjom obelodanjivanja informacija protiv tog ili drugog lica koje bi ugrozilo njegov ugled ili čast, ili pretnjom drugim teškim zlom, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.
3. Ako je delo iz st. 1. i 2. ovog člana prouzrokovalo tešku telesnu povredu lica prema kome je delo učinjeno, ili ako je delo učinjeno od više lica ili na posebno okrutan ili posebno ponižavajući način ili prema maloletnici ili delu koje je prouzrokovalo trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.
4. Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kome je učinjeno ili ako je učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina ili doživotnim zatvorom.”

računarskih mreža i drugih metoda elektronske komunikacije radi vršenja krivičnih dela protiv polne slobode maloletnih lica (čl. 185 b). Za navedena krivična dela pokreće se postupak po službenoj dužnosti (*ex officio*), osim za polno uznemiravanje, koje se procesuiru po predlogu. Pored toga, pooštrene su kazne za krivična dela od značaja za zaštitu žena od nasilja izmenama Krivičnog zakonika iz 2016, a zatim i 2019.

Za razliku od nasilja u porodici i seksualnog uznemiravanja, silovanje je odavno prepoznato kao ozbiljan pravni prestup. Kazne za silovanje su po Krivičnom zakoniku Srbije od 2 do 15 godina, a ako nastupi smrtna posledica ili je delo učinjeno prema detetu, predviđena je mogućnost izricanja kazne doživotnog zatvora. Za nasilje u porodici, Krivični zakonik definiše krivično delo u posebnoj glavi XIX pod nazivom: „Krivična dela u vezi sa brakom i porodicom”, u čl. 194, koji je formulisan na rodno neutralan način.

Međutim, delo silovanja se definiše kao prinuda lica na polni odnos ili jednaku radnju upotrebom sile ili pretnjom neposrednim napadom na telo tog lica ili drugog lica (čl. 178). Pri tome se usvaja tradicionalni model prinude u regulisanju pristanka u seksualnim deliktima. Shodno tome, silovanje se ne definiše kao čin polnog odnosa bez pristanka žrtve, kako to zahteva Istanbulska konvencija, već kao delo izvršeno uz upotrebu prinude, sile ili pretnje (GREVIO Evaluation Report on Serbia, 2020, 45).

U savremenim okolnostima, ono što je novo jeste razumevanje takvih prestupa koje odražava žensko iskustvo. Silovanje je tradicionalno definisano muškim pogledima na mušku seksualnost (Rhode, 1991, p. 145). Međutim, u poslednje vreme se uzimaju u obzir stavovi žrtve (uglavnom žena i devojaka) u vidu odsustva pristanka.

Polazeći od toga da Istanbulska konvencija zahteva od država ugovornica da predvide krivično zakonodavstvo koje obuhvata pojam nedostatka slobodno datog pristanka na bilo koju od seksualnih radnji navedenih u čl. 36 Konvencije, mnoge istaknute nevladine organizacije u Srbiji sprovode kampanje za izmene Krivičnog zakonika u ovom pravcu (Merdović, Bjelajac & Počuća, 2022, p. 210). Istanbulska konvencija precizira (čl. 36. 2) da pristanak mora biti dobrovoljan kao rezultat slobodne volje osobe, procenjene u kontekstu prisutnih okolnosti. Autonomni ženski centar pokrenuo je inicijativu za promenu definicije krivičnog dela silovanja, tako da je kažnjivo svako delo seksualne penetracije, bez obzira na oblik i prirodu dela, učinjeno prema licu koje nije dalo slobodnu saglasnost, koja će se uzeti u obzir u kontekstu svakog pojedinačnog slučaja. „Ponovo tražimo da država Srbija promeni definiciju krivičnog dela silovanja”, (13. decembar 2017) i ova peticija Autonomnog ženskog centra je i dalje aktuelna (2023).

Zakon o rodnoj ravnopravnosti iz 2021. godine u čl. 6 uvodi pravni koncept rodno zasnovanog nasilja i definiše nasilje nad ženama kao posebne kategorije.⁷ Te definicije ovog Zakona, koje uključuju i seksualno nasilje, usklađene su sa odredbama Konvencije Istanbulske konvencije. Pored toga, ovaj zakon sadrži i Poglavlje VI koje je posvećeno prevenciji i suzbijanju rodno zasnovanog nasilja, koje obuhvata zabranu rodno zasnovanog nasilja, posebne mere i programe, obavezu prijavljivanja nasilja, opšte i specijalizovane usluge podrške, programe za lica koja su izvršila nasilje, mere za podizanje svesti javnosti i sprečavanja nasilja, kao i finansijska sredstva za organizovanje i sprovođenje specijalizovanih usluga.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici⁸ u čl. 4 odnosi se na krivično delo nasilja u porodici iz Krivičnog zakonika i dalje na druga krivična dela definisana KZ: silovanje (čl. 178), uhođenje (čl. 138a), silovanje nemoćnog lica (čl. 179), silovanje deteta (čl. 180), silovanje zlopotrebom službenog položaja (čl. 181), zabranjene polne radnje (čl. 182); seksualno uznemiravanje (čl. 182a), posredovanje u omogućavanju polnog odnosa (čl. 183), posredovanje u vršenju prostitucije (čl. 184), prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnika za pornografiju (čl. 185), navođenje deteta na prisustvo seksualnim radnjama (čl. 185a), rodoskrvuće (čl. 197), trgovina ljudima (čl. 388) i zanemarivanje i zlostavljanje deteta (čl. 193). Ovaj zakon ima prioritarnu primenu kod hitnih mera za zaštitu i kod procene rizika. Zakon je u potpunosti usaglašen sa odredbama Konvencije, tačnije u vezi sa: čl. 50 – o neposrednom reagovanju, prevenciji i zaštiti, čl. 51 – o proceni rizika i upravljanju rizikom, čl. 52 – o hitnim merama za zaštitu, čl. 53 – o merama zabrane prilaska i čl. 55 – o *ex parte* i *ex officio* postupcima. Svrha ovog zakona je da na opšti i jedinstven način reguliše organizaciju i postupke nadležnih državnih organa i institucija, čime se omogućava efikasna prevencija nasilja u porodici i hitna, blagovremena i delotvorna zaštita i podrška žrtvama nasilja u porodici. To znači da se odredbe Zakona ne primenjuju isključivo na nasilje nad ženama već i na ostale žrtve nasilja u porodici (deca, stare osobe, muškarci).

Žrtva je u centru procene rizika od nasilja u porodici i nasilja nad ženama, u cilju obezbeđivanja bezbednosti žrtve. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici ovlašćuje

⁷ „Rodno zasnovano nasilje je svaki oblik fizičkog, seksualnog, psihičkog, ekonomskog i socijalnog nasilja počinjenog nad licem ili grupama lica zbog pripadnosti određenom rodu ili polu, kao i pretnje takvim radnjama, bez obzira da li su se dogodile. u javnom ili privatnom životu, kao i svaki oblik nasilja koji uglavnom pogađa osobe određenog pola; Nasilje nad ženama je kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena i sve radnje rodno zasnovanog nasilja koje uzrokuju ili mogu dovesti do: fizičke, seksualne, psihičke ili finansijske povrede ili patnje za žene, uključujući pretnje takvim radnjama, prinuda ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu.”

⁸ Zakon je počeo da se primenjuje polovinom 2017. radi sprovođenja šest meseci prelaznog perioda, koji je omogućio profesionalnu obuku sudija, tužilaca i policije.

tužioce i policiju da imaju ne samo represivnu već i veoma važnu preventivnu ulogu u slučajevima nasilja u porodici. Mere za hitnu zaštitu se izdaju isključivo na osnovu procene rizika da postoji mogućnost nasilja i bez pristanka žrtve. Procena rizika je posebno delikatan zadatak, prevashodno za policiju, te je sprovedena opsežna profesionalna obuka policije i tužilaca počev od 2017. godine. Ovlašćenje za izdavanje hitnih mera dato je samo specijalizovanim policajcima za borbu protiv nasilja u porodici, koji imaju osam sati da obave sve razgovore, prikupe dokaze i procene rizik pre izdavanja hitne naredbe: iseljenje iz prebivališta i zabrana kontakata.

Ova hitna policijska mera traje 48 sati, bez prava žalbe. U tih 48 sati tužiocima imaju rok od 24 časa da od suda zatraže produženje naredbe, a sud u roku od 24 časa treba da odluči o produženju, u *ex parte* postupku, uz pravo žalbe. Kada se produži, mera hitne zaštite traje još 30 dana. Kršenje mere za hitnu zaštitu je prekršajno delo za koje je propisana kazna zatvora do 60 dana. Zakonom je propisana mogućnost pokretanja disciplinskog postupka za sudije i tužioce koji ne poštuju ove kratke rokove. Takođe, ovim zakonom je predviđena specijalizacija stručnjaka, razmena informacija i koordinisano reagovanje službi, obaveza prijave sumnje na nasilje u porodici, obaveštavanje žrtava, izrada individualnog plana zaštite i podrške žrtvi, kao i bolja evidencija praćenja mera, praćenje i izveštavanje o sprovođenju zakona. Sve te norme imaju za cilj efikasnu zaštitu žrtve. Period primene ovog zakona, koji je počeo od sredine 2017. godine, ukazuje na porast hitnih mera za zaštitu radi bezbednosti žrtava.⁹

Ovaj zakon ima ne samo savremeni pravni značaj već je doneo i revolucionarne novine u praksi policije i pravosuđa. Tokom pandemije kovida 19, policijski službenici i zamenici tužioca i sudije su zatvaranje i zabranu kretanja, zbog pandemije, tretirali kao dodatni rizik od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici. U 2020. godini registrovan je porast kršenja hitnih mera za 5,9%, kao i ukupan porast broja počinilaca koji ponavljaju rodno zasnovano nasilje za 10,5% u odnosu na 2019. godinu. U 2020. godini policija je registrovala 8,8% više „rizičnih događaja” nego prethodne godine. Izdat je nešto veći broj naredbi za obe hitne mere, kao i veći broj mera udaljenja nasilnika iz stana/kuće nego u 2019. godini (Autonomni ženski centar, 2021, p. 1).

Porodičnim zakonom (čl. 197-200) nasilje u porodici je definisano kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava fizički integritet, mentalno zdravlje

⁹ Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) je 18. maja 2023, na Dan sećanja na žene žrtve nasilja u Srbiji, saopštio da su od početka 2023. godine izrečene 11.164 hitne mere, od toga je izrečeno 3.497 hitnih mera privremenog udaljenja nasilnika iz stana i 7.667 mera privremene zabrane približavanja i kontakta sa žrtvom. MUP je otvorio telefonsku liniju 0800-100-600, koja je besplatna i dostupna 24 sata, preko koje se mogu prijaviti slučajevi nasilja širom Srbije (BBC News na srpskom, 2023).

ili spokojstvo drugog člana porodice. Nasiljem u porodici smatra se, posebno, nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; izazivanje straha pretnjom ubistvom ili nanošenjem telesnih povreda članu porodice ili njemu bliskom licu; prisuda na polni odnos; izazivanje obljava ili obljava sa licem mlađim od 14 godina ili nesposobnim licem; ograničenje slobode kretanja ili komunikacije sa trećim licima; uvrede, kao i svako drugo drsko, nepromišljeno i zlonamerno ponašanje. Ovom zakonskom odredbom (čl. 197) nasilje je definisano pretećim ponašanjem, a ne kroz vidove konkretnih oblika nasilja (fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko), dok je krug štićenih lica (članova porodice) propisan posebnim stavom i odgovara definiciji u čl. 3 Istanbulske konvencije. Pružanje zaštite od nasilja u porodici kroz odredbe Porodičnog zakona posebno je važno jer omogućava efikasnu i bržu zaštitu žrtve budući da su mere usmerene na prevenciju i sprečavanje daljeg nasilja.

Članom 198 Porodičnog zakona uređuju se sledeće mere zaštite od nasilja u porodici: izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine ili zakupa nepokretnosti; izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine ili zakupa nepokretnosti; zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti; zabrana pristupa prostoru oko mesta stanovanja ili rada člana porodice; zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.

Podzakonski akti u cilju obezbeđivanja mera i aktivnosti u relevantnim oblastima na republičkom i lokalnom nivou utvrđuju se od 2010. godine donošenjem Nacionalne strategije za prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerstvu. Značajni su opšti i posebni protokoli o postupanju nadležnih organa u zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja, ali s obzirom na to da spadaju u oblast takozvanog mekog prava, bez sankcionisanja u slučaju nepoštovanja, u praksi nisu pokazali željenu efikasnost. Pored toga, potrebno je uskladiti posebne protokole i opšti protokol sa važećim propisima, jer koordinaciju borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici vrše javna tužilaštva, a ne više centri za socijalni rad.¹⁰ Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti za period 2016–2020. i prateći dvogodišnji akcioni plan (2016–2018) sadrže konkretne mere vezane za temu: „Povećana bezbednost žena od rodno zasnovanog nasilja u porodici i partnerskim odnosima”. Sredinom 2021. godine usvojena je nova Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025, gde je konstatovano da, iako su ostvareni značajni rezultati u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama i nasilja u porodici,

¹⁰ Opšti protokol o ponašanju i saradnji institucija, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (2011); posebni protokoli Ministarstva zdravlja (2010), Protokol o ponašanju policijskih službenika (2013), Protokol centara za socijalni rad (2013), Posebni protokol za pravosuđe (2014).

oba oblika nasilja su i dalje veoma prisutni i u javnoj i u privatnim sferama života. Posebno je ukazano na senzacionalističko izveštavanje medija, prisutnu mizoginiju u javnom životu, što dovodi do održavanja patrijarhalnih društvenih normi, negativnih tradicionalnih obrazaca ponašanja i, samim tim, do tolerisanja rodno zasnovanog nasilja nad ženama.

Ostali oblici seksualnog nasilja obuhvaćeni su sledećim odredbama: polni odnos sa nesposobnim licem, polni odnos zloupotrebom službenog položaja i odredbe o nedozvoljenoj seksualnoj aktivnosti. Kazne za ova krivična dela su visoke kao i kazne za silovanje, ali ono što je problem je nedovoljan nivo poštovanja prema žrtvi. U Srbiji u Zakoniku o krivičnom postupku nedostaje pojam žrtve, već se primenjuju pojmovi oštećeni i svedok. Prava svih oštećenih su navedena u čl. 50 Zakonika o krivičnom postupku. Sud je dužan da okrivljenog i druge učesnike u postupku obavesti o pravima koja im pripadaju. Služba za podršku žrtvama uspostavljena je pri višim sudovima i tužilaštvima u četiri apelaciona područja Srbije, ali to ne zadovoljava potrebe najvećeg broja žrtava rodno zasnovanog nasilja, čiji se postupci vode u osnovnim tužilaštvima i sudovima. U skladu sa čl. 50 ZKP-a žrtve imaju pravo da podnesu pritužbu višem tužilaštvu u roku od osam dana. Ovaj žalbeni mehanizam je, na početku primene ZKP-a, bio veoma neefikasan, dok su poslednjih godina viša tužilaštva počela da vraćaju predmete nalažući osnovnim tužilaštvima da nastave istragu.

U Srbiji ne postoje potpuno uspostavljeni krizni centri za slučajeve silovanja. Evropski standard definisan u Istanbulskoj konvenciji (čl. 25) zahteva specijalizovanu podršku tako što obavezuje države ugovornice da obezbede uspostavljanje pristupačnih kriznih centara u dovoljnom broju. Stoga GREVIO poziva srpske vlasti da uspostave krizne centre za slučajeve silovanja i/ili seksualnog nasilja, obezbeđujući specijalizovan tretman od strane obučenog i stručnog osoblja, u dovoljnom broju, podsećajući da bi trebalo da jedan takav centar bude dostupan na svakih 200.000 stanovnika i da njihova geografska pokrivenost treba da ih učini dostupnim žrtvama u ruralnim sredinama, isto koliko i u gradovima.¹¹ Prikupljanje relevantne forenzičke dokumentacije ne sme biti predmet naknade. GREVIO preporučuje besplatnu dokumentaciju forenzičkih dokaza, koja je adekvatna za upotrebu u sektoru krivičnog pravosuđa (GREVIO, 2020, p. 48)¹².

¹¹ U Srbiji postoje četiri centra za žrtve seksualnog nasilja koji ispunjavaju standard Saveta Evrope, odnosno gde se na jednom mestu nalazi medicinska (uključujući i forenzička), psihološka i pravna podrška. Centri funkcionišu u tri opšte bolnice na teritoriji AP Vojvodine i Kliničkom centru Vojvodine, njima rukovodi specijalizovana ženska nevladina organizacija Centar za podršku ženama (www.cpz.rs, 26. 11. 2023).

¹² GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) – Serbia, 22nd January 2020, dostupno

Žrtve seksualnog nasilja, kao i drugih oblika nasilja, često doživljavaju sekundarnu traumatizaciju ponavljajući svoje svedočenje više puta pred različitim institucijama. To je zato što u 99% slučajeva viša državna tužilaštva u Srbiji prvi čin uzimanja izjave od žrtve silovanja prepuštaju policijskim službenicima, iako ta izjava nije dokaz u postupku. Za mnoge žrtve, zbog postupka kojim se gubi vreme i blagovremenost uzimanja bioloških tragova, kasnije je u sudskom postupku utvrđeno da su neki tragovi nestali tokom vremena. U mnogim drugim zemljama sveta prvo se obavlja lekarski pregled, a tek nakon toga se od žrtve uzima izjava. Žrtve silovanja u Srbiji, nakon ginekološkog pregleda, ne pregledaju se kod lekara sudske medicine radi evidentiranja drugih povreda na telu, niti se testiraju na polno prenosive bolesti i ne dobijaju besplatnu tabletu za dan posle. Sve tri stvari žrtve moraju same da plate. Ova situacija predstavlja prepreku za pristup žena pravdi. U nedostatku specijalizovanih službi za podršku žrtvama seksualnog nasilja, adekvatan odgovor medicinskih stručnjaka je od vitalnog značaja za fizičko i psihičko blagostanje žrtve i njene izgleda da se zadovolji pravda u krivičnom postupku. Brojne inicijative za obuku zdravstvenih radnika o identifikaciji i reagovanju na rodno zasnovano i seksualno nasilje pokrenute su 2019. godine, uglavnom od strane Populacionog fonda Ujedinjenih nacija (UNFPA) i drugih agencija UN (GREVIO, 2020, p. 32).

Drugi izazov je to što su žrtve prinuđene da se ponovo sretnu sa svojim silovateljem, što je izuzetno traumatično. Nakon što je dala izjave u policiji i izvršila preglede po nalogu tužilaštva, a ukoliko tužilaštvo smatra da ima osnova za pokretanje istrage, žrtva silovanja se poziva u tužilaštvo da svedoči pred osumnjičenim i njegovim braniocem. U čl. 103 Zakonika o krivičnom postupku Srbije definiše se kategorija „posebno osetljivog svedoka/oštećenog”, koja po definiciji obuhvata sve žrtve seksualnog nasilja. Međutim, da bi se žrtve silovanja smatrale posebno osetljivim svedokom, tužilac, a kasnije i sud, moraju doneti rešenje kojim im se taj status daje. Nakon što žrtva silovanja dobije status posebno osetljivog svedoka, žrtva ima pravo da zatraži da bude saslušana bez prisustva osumnjičenog, a tamo gde postoji, u posebnoj prostoriji, putem video-linka. Mali broj viših javnih tužilaca u Srbiji ima praksu da odmah dodeljuje taj status žrtvama silovanja, već je raširena praksa da se traži od oštećene da se suoči sa optuženim kako bi posmatrali reakciju žrtve, te samim tim sudije žele da potvrde njen prikaz događaja (GREVIO, 2020, p. 52). Nema zvaničnih podataka o tome koliko je lica steklo status posebno osetljivog svedoka, jer statistika Republičkog javnog tužilaštva o praćenju postupanja javnih tužilaštava po pojedinim krivičnim delima nema podatke o broju lica kojima je dodeljen status posebno osetljivog svedoka shodno čl. 103 ZKP-a (Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog

na: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3> (5. 11. 2023).

nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025, p. 68). Odredbama ZKP-a nisu propisane posebne mere namenjene samo ženama žrtvama nasilja već su utvrđene mere koje se odnose na odrasle i/ili maloletne žrtve odnosno oštećene.¹³ Odredbe o posebno osetljivim svedocima u slučajevima nasilja u porodici ili drugih oblika rodno zasnovanog nasilja primenjuju se veoma retko (Janković Jovanović & Vasić, 2017, p. 7). Upravo ove odredbe krivičnog procesnog prava su nezamenljive u praksi kako bi se ženama žrtvama nasilja osigurala potrebna zaštita od reviktimizacije i sekundarne viktimizacije (Ćopić, 2019, p. 162).

Dobijanje pravne pomoći je takođe komplikovano za žrtvu. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći usvojen je u novembru 2018. godine, ali je počeo da se primenjuje u oktobru 2019. godine. Prema zvaničnom Izveštaju Ministarstva pravde o primeni ovog zakona (mart 2020), preovlađujući broj zahteva za besplatnu pravnu pomoć u krivičnim postupcima proizilaze iz situacija nasilja u porodici i tačnije nasilja nad ženama. Međutim, česti su slučajevi povlačenja tih zahteva zbog straha žrtava, a to su uglavnom žene i devojke. Žrtve silovanja, ukoliko nemaju sredstava da same angažuju advokata ili im se ne daje besplatan pravni savet u skladu sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći, najčešće svedoče pred tužiocem tako što će biti same u veoma maloj prostoriji sa zamenikom javnog tužioca, braniocem i osumnjičenim, i gde se od njih traži svaki detalj zlostavljanja koje su preživele, dok im se nasilnik smeje u lice ili ih dalje vređa. Nažalost, često zamenici tužioca koji ispituju žrtvu, kao i branioci, mogu biti grubi i neosetljivi na traumu koju je žrtva preživela. Stoga ne treba da čudi što je veliki broj žrtava odustao od svedočenja. Istanbulska konvencija predviđa (čl. 57) obavezu država članica da obezbede pravo na pravnu pomoć i besplatnu pravnu pomoć žrtvama pod uslovima predviđenim njihovim unutrašnjim pravom. Proizilazi da čl. 57 ne daje žrtvi automatsko pravo na besplatnu pravnu pomoć.¹⁴

Pozitivno je da Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025 predviđa značajna poboljšanja za suzbijanje sekundarne viktimizacije žrtava silovanja (Mera 1.3. Jačanje kapaciteta zaposlenih u pravosuđu za adekvatnu primenu propisa u cilju obezbeđivanja efikasne porodično pravne i krivičnopravne zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja nad ženama i nasilja u porodici i smanjenja sekundarne viktimizacije žena žrtava nasilja). Međutim, Strategija ne predviđa izmene i dopune

¹³ Mere: zadržavanje, pritvor, zabrana prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem i posećivanja određenih mesta, isključenje javnosti tokom postupka, osnovna zaštita oštećenih i svedoka, posebno osetljivi svedok i zaštićeni svedok (Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025, p. 68).

¹⁴ Ova odredba je inspirisana članom 15, st. 2, Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (CETS br. 197).

Zakonika o krivičnom postupku da bi se uvela institucija „lica od poverenja”, koje bi pružalo podršku žrtvi prilikom svedočenja, kako ne bi bila sama sa tužiocem, braniocem i zlostavljačem, što je veoma značajno za sprečavanje sekundarne viktimizacije žene žrtve nasilja.

4. Zaključna razmatranja

Savremeni pravni okviri su važni za pokretanje društvenih promena ka eliminaciji seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, ali samo ako zakonodavstvo nosi emancipatorske implikacije. „Ali zakon je samo prvi korak u transformaciji društvene stvarnosti koju je tako dugo ignorisao” (Rhode, 1991, p. 237).

Silovanje, jedno od najstrašnijih krivičnih dela, još uvek ima usku definiciju u Krivičnom zakoniku Srbije, koji mnoge njegove vrste naziva drugačije. Iako je reforma shvatanja silovanja već izvršena u evropskim zemljama, Srbija još uvek okleva da promeni definiciju silovanja (GREVIO, 2020, p. 47). Irska, Velika Britanija, Belgija, Kipar, Nemačka, Island, Luksemburg i Švedska su reformisale svoje zakone, tako da je jasno da je nedostatak pristanka dovoljan da se seksualni odnos okarakterise kao silovanje (Amnesti Internešenel, „Pravo na slobodu od silovanja - Pregled zakonodavstva i stanja u Evropi i međunarodnih standarda ljudskih prava”, 2018, p. 23). Ove promene su uglavnom ubrzali slučajevi iz prakse, poput skandaloznog slučaja u Nemačkoj gde je manekenka Gina-Lisa Lofink dobila kaznu od suda zbog lažnog prijavljivanja silovanja, iako je kao dokaz da je silovana imala snimak seksa, što jasno pokazuje da je rekla „ne”. Kazna je kasnije povučena (Kenney, 2008, p. 92).

U Srbiji se krivično delo kategoriše kao silovanje samo ako uključuje upotrebu sile ili pretnju upotrebom sile, što podrazumeva da žrtva treba da pruži fizički otpor. Otuda definicija silovanja u Krivičnom zakoniku nije u potpunosti usklađena sa odredbama čl. 36 Istanbulske konvencije, jer ne sadrži odsustvo slobodnog pristanka, kao jednog od sastavnih elemenata silovanja. Pristanak mora biti dat dobrovoljno kao rezultat slobodne volje žene i procenjen u kontekstu datih okolnosti (GREVIO, 2020, 44). Prema važećem Krivičnom zakoniku Srbije, zanemaruje se realnost da mnoge žene nisu u stanju da se odupru – bilo zato što ih obuzima strah za svoje živote ili su ne svojom voljom drogirane narkoticima, što se nažalost često dešava. Dalje, ako žena ne pruži otpor i ne može dokazima da dokaže svoju tvrdnju da je silovana i ako modrice na njenom telu ne govore u prilog tezi da se branila i da je bila protiv seksualnog čina – zakonodavac i sudija smatraju da je dala pristanak na silovanje, jer je to u skladu sa odredbama Krivičnog zakonika. Pozitivno je da Strategija za sprečavanje i borbu protiv

rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. predviđa izmene Krivičnog zakonika u pravcu usklađivanja sa definicijom silovanja u Istanbulskoj konvenciji. Međutim, tu nije kraj izazovima koji postoje u zakonu Srbije, jer se silovanje posmatra samo kao prodor muškim polnim organom, iako se u stvarnosti često dešava da žene budu silovane oštrim predmetima, koji nanose teške povrede. Zbog toga je veoma važno i hitno uskladiti odredbe Krivičnog zakonika o silovanju sa normama (čl. 36) Istanbulske konvencije.

GREVIO sa zabrinutošću primećuje da svi slučajevi silovanja nemaju istu krivičnu sankciju. Na primer, polni odnos uz upotrebu sile i/ili pretnje (čl. 178, pod nazivom „silovanje”) nosi kaznu zatvora od pet do 12 godina, dok polni odnos nastao usled zloupotrebe moći, ovlašćenja ili zavisnosti dovodi do mnogo manje kazne od tri meseca do tri godine zatvora (čl. 181, pod nazivom „obljuba zloupotrebom položaja”). Ako nastavnik, vaspitač, staralac, usvojlac, roditelj, očuh, maćeha ili drugo lice, zloupotrebom svog položaja ili ovlašćenja izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin sa maloletnikom koji mu je poveren radi učenja, vaspitavanja, staranja ili nege, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina. U slučaju da usled takvog čina uz zloupotrebu položaja, nastupi smrt deteta, predviđena je kazna zatvora najmanje deset godina ili doživotnog zatvora (GREVIO, 2020, p. 44).

Strateški pravni značaj Istanbulske konvencije ogleda se u tome što nasilje nad ženama definiše kao tešku diskriminaciju i kršenje ženskih ljudskih prava, kao i u tome da ima obavezujuću pravnu snagu za države ugovornice putem mehanizma praćenja njene primene kroz GREVIO izveštaje. Iako je Konvencija nastala pod okriljem Saveta Evrope, ona ima globalni značaj, jer postavlja savremene pravne standarde i otvorena je za pristupanje ne-članicama Saveta Evrope. Posebna vrednost pravnih standarda Konvencije u oblasti borbe protiv rodno zasnovanog i seksualnog nasilja i nasilja u porodici je u doprinosu razbijanju globalno rasprostranjenih negativnih rodnih stereotipa, koji su jedan od glavnih uzroka nasilja nad ženama (Hutchinson, 2023). Ispunjavanje obaveza preuzetih u okviru ove konvencije je od ključnog značaja za ostvarenje njenog sveobuhvatnog potencijala. U Srbiji, poteškoće u izricanju presuda za silovanje i druge oblike seksualnog nasilja proizilaze iz njene tradicionalne definicije i zahteva za dokazivanjem. Otuda pravni okviri odražavaju stereotipne poglede na rodne razlike i često prisutne, dvostruke moralne standarde koji okrivljuju ženu žrtvu.

Regionalna i međukulturološka poređenja sugerišu da su stope seksualnog napada niže u društvima u kojima su žene stekle veći uticaj, poštovanje i bolji socio-ekonomski status. Preostali izazov je redefinisavanje silovanja i, na dugoročan način, sprovođenje procesa suzbijanja društvenih shvatanja koja ga tolerišu. Pored zakonskih reformi, mora se ukinuti i kultura patrijarhata! U Srbiji, kao i u drugim državama, društveni odgovor i krivična odgovornost u pitanjima

seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, zajedno sa efikasnom primenom Istanbulske konvencije i nacionalnog zakonodavstva, imaju odvrćajući efekat na počinioca. GREVIO je pozdravio jasnu političku posvećenost Srbije da eliminiše rodno zasnovano nasilje prema ženama i napredak postignut u prilagođavanju međunarodnim standardima.

Literatura

- Čović, A. 2013. Značaj ratifikacije Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. *Strani pravni život*, 3, pp. 279-292.
- Ćopić, S. 2019. Razvoj zakonodavnog okvira za zaštitu žena žrtava nasilja u Srbiji. *Temida*, 22(2), pp. 143-168.
- Erbas, R. 2020. Effective Criminal Investigations in Combating Domestic Violence and the ECtHR: Prima Ratio v. Ultima Ratio? In: Stradella, E.(ed.). *Gender Based Approaches to the Law and Juris Dictio in Europe*, Pisa: Pisa University Press, pp. 221-240.
- Gasmi, G. 2012. New European Legal Standards in the Area of Women Human Rights. In: Fodor, E.M., Popovici, P. & Buzdugan, C. (Eds.). *Efficiency of Legal Norms I*. Cluj – Napoca: Law Faculty, Romania, pp. 141-153.
- Gasmi, G. 2019. Global Significance of European Standards of Women Human Rights Protection in Domain of Gender Based and Domestic Violence. *Fiat Iustitia*,1, pp. 125-139.
- Gasmi, G., Prlja, D., Jerotić, A. 2017. European Leading Legal Principles of Combating Gender-Based Violence—Istanbul Convention. In: Lilić, S. (ed.). *Perspectives of implementation of European Standards in Serbian Legal System*. Belgrade: Law Faculty, University of Belgrade, pp. 335-350.
- Gracia, E. 2004. Unreported Cases of Domestic Violence against Women: Towards an Epidemiology of Social Silence, Tolerance, and Inhibition, *Journal of Epidemiology & Community Health* 58(7), pp. 536-537.. <https://doi.org/10.1136/jech.2003.019604>
- Ignjatović, T. 2011. *Violence against Women in Intimate Partnership Relations: Model of Coordinated Community Response*. Belgrade: Reconstruction Women's Fund.
- Ignjatović, T. 2023. *Razumeti i podržati – analiza potreba žena sa iskustvom nasilja u partnerskom odnosu i njihove dece u postizanju zaštite i podrške*. Beograd: Autonomni ženski centar.
- Janković Jovanović, A. & Vasić, M. 2017. *Položaj žrtve u krivičnom postupku u Republici Srbiji*. Beograd: Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM.
- Jones, J. S. et al. 2009. Why Women Don't Report Sexual Assault to the Police: The Influence of Psychosocial Variables and Traumatic Injury. *The Journal of Emergency Medicine*, 4. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18462905> (25. 10. 2023). <https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2007.10.077>

- Kenney, S. 2008. Thinking About Gender and Judging. *International Journal of the Legal Profession*, 15(1-2), pp. 87-110. <https://doi.org/10.1080/09695950802461837>
- Leye, E., D'Souza, H. & Meurens, N. 2021. The Added Value of and Resistance to the Istanbul Convention: A Comparative Study in 27 European Member States and Turkey. *Frontiers in Human Dynamics*, 3:697331, <https://doi.org/10.3389/fhumd.2021.697331>
- Merdović, B., Bjelajac, Ž. & Počuča, M. 2022. Trends in the Implementation of the Istanbul Convention. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, 10(2), pp. 207-217. <https://doi.org/10.23947/2334-8496-2022-10-2-207-217>
- Molović, M. 2023. Prilika za ravnopravnost: analiza kvota za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji i državama regiona. *Strani pravni život*, 3, pp. 551-565. https://doi.org/10.56461/SPZ_23310KJ
- Počuča, M. & Šarkić, N. 2020. *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu/ Službeni glasnik.
- Rhode, D. 1991. *Justice and Gender – Sex Discrimination and the Law*. Harvard University Press.

Pravni izvori

- Council of Europe, CoE, Second General Report on GREVIO'S Activities covering period from June 2019 to December 2020, CoE, April 2021, 64–65, 2021, dostupno na: www.coe.int/en/web/istanbul-convention (15. 1. 2024).
- Council of Europe, Declaration of the Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) on the 10th anniversary of the opening for signature of the Istanbul Convention, 6 May 2021, dostupno na: www.coe.int/en/web/istanbul-convention (15. 1. 2024).
- Council of Europe, The Mid-term Horizontal Review of GREVIO of all 17 baseline evaluation reports, Secretariat of the monitoring mechanism of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence Council of Europe, 10 May 2021, dostupno na: www.coe.int/en/web/istanbul-convention (15. 1. 2024).
- Council of Europe Treaty Series - No. 210, Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (2011) 12. Dostupno na: <https://rm.coe.int/168008482e> (15. 1. 2024),
- Council of Europe Treaty Series - No. 210, "Explanatory report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence" (2011) 39. Dostupno na: <https://rm.coe.int/16800d383a> (15. 1. 2024).
- Explanatory report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CM (2011)49 addfinal, April 2011.

- Krivični zakonik (*Službeni glasnik RS* br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).
- Porodični zakon (*Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011, 6/2015).
- Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. (*Službeni glasnik RS*, br. 47/2021).
- Zakonik o krivičnom postupku (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 70/2017).
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (*Službeni glasnik RS*, br. 87/2018).
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti (*Službeni glasnik RS*, br. 52/2021).
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (*Službeni glasnik RS*, br. 94/2016).

Internet izvori

- Amnesty International. 2018. 'Right to be free from rape - Overview of legislation and state of play in Europe and International human rights standards' (EUR 01/9452/20189). Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/03/an-expert-view-why-most-european-countries-still-need-to-change-their-rape-laws> (15. 10. 2023).
- CEDAW General Recommendation No. 19 (1992). Dostupno na: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx> (26. 10. 2023).
- Centar za podršku ženama, dostupno na: www.cpz.rs (22. 11. 2023).
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2017) General Recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx> (27. 10. 2023).
- EU Fundamental Rights Agency (FRA), Violence against Women: An EU –Widesurvey. Dostupno na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf (20. 10. 2023).
- GREVIO's Baseline Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) – Serbia, 22nd January 2020. Dostupno na: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3> (5. 11. 2023).
- Hutchinson, L. 2023. *Istanbul Convention Saves Lives: Zero-tolerance Treaty turns 10*. Dostupno na: <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/istanbulconventionsaveslives-zerotolerance-treaty-turns-10> (23. 10. 2023).
- Kelly, L. 2009. *Sexual Violence – Understanding the Experience of Trauma*. Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs> (18. 10. 2023).
- OSCE. 2019. *Welfare and Safety of Women*. Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf (28. 10. 2023).

- UN CEDAW Convention on the Elimination of the all forms of Discrimination against Women. Dostupno na: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/> (16. 10. 2023).
- UN - United Nations: The Beijing Declaration and the Platform for Action, Fourth World Conference on Women Beijing, China 4 - 15 September 1995. Dostupno na: <https://www.un.org/en/conferences/women/beijing1995> (12. 12. 2023).
- UN Women, The Beijing Declaration and Platform for Action - Beijing+5 Political Declaration and Outcome, 2015. Dostupno na: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration> (15. 12. 2023).

